

Preek gehouden op 18 augustus 2024
in de Westerkerk Amsterdam
Genesis: 1:1-8; 14-19 Openbaring 21:1-7
door ds. Herman Koetsveld

'Hemel en aarde...' Vandaag is het vierde thema van die weergaloze opening van de eerste zin van de Bijbel aan de orde. 'In het begin schiep God de hemel en de aarde'. Ooit sprak ik met een paar kinderen over de hemel. Zij wilden weten waar hun overleden oma of opa zou kunnen zijn. Ja, in de hemel, maar wat is de hemel? En waar is de hemel? En raakt die zo zoetjes aan niet erg overbevolkt met al die overledenen door de eeuwen heen? Kinderen stellen altijd de goede vragen.

Ik vroeg hun: 'Waar denk je zelf dat de hemel is?' 'Ergens boven' zei een van hen. 'Maar als je in een raket gaat zitten en naar boven de ruimte in wordt geschoten, zou je dan de hemel tegenkomen?' Daar moest even over nagedacht worden. Antwoord: 'Nee, het is een ander 'boven''. Mooi antwoord. En ik denk een heel waar antwoord: de hemel, het gaat om een ander 'boven'.

Ik vermoed dat de meesten van ons zijn grootgebracht met een idee van een hemel 'boven'. Misschien wel als een tamelijk concrete plek. Een ergens. En dan stond de gedachte aan een hemel min of meer gelijk aan het hiernamaals. Vanuit je aardse sterfelijkheid is je bestemming uiteindelijk voor je geest of je ziel: de hemel. Maar dat 'boven' is inmiddels een probleem geworden. De recent gelanceerde ruimtesondes sturen ons vanuit de verste uithoeken van ons zonnestelsel en inmiddels van ver daarbuiten de meest indrukwekkende foto's toe en we weten steeds meer over de kosmos, maar al die kennis laat zich niet of nauwelijks combineren met het idee van een hemel 'boven'. Of inderdaad, het gaat om een ander 'boven'.

Hemel en aarde. De ideeën of de verbeeldingen over die samenhang zijn in recordtempo uitgesleten, veranderd, vaak ook verdampt. Zoals dat ook gegaan is met de geloofsvoorstelling van God als schepper en onze werkelijkheid als schepping. Maar het idee dat we hemelloos en dus ook godloos op basis van louter toeval onze jaarlijkse rondjes om de zon draaien is onverteerbaar en buitengewoon verontrustend. En daarom hoor je het tallozen mensen in dit na-christelijke tijdperk zeggen: ik geloof wel dat er méér is tussen hemel en aarde. Tussen. Dus niet in de hemel of op de aarde, maar tussen. Het mysterie van het leven, ons diepe besef deel uit te maken van een werkelijkheid die eindeloos groter is dan wij zelf zijn (of je gelovig bent of niet) houden we levend met een

nieuw voorzetsel: tussen. We leven in een soort tussentijd. En zo kun je mensen die niets meer van de traditie van het christelijke geloof willen weten tegenwoordig over hun overledenen horen zeggen dat zij een sterretje zijn geworden. Toch iets 'hemels' dus. Hemel en aarde, die twee blijven ook in het moderne taalgebruik, zo blijkt, evengoed toch springlevend.

God scheidt hemel en aarde, aldus die titel boven het scheppingsverhaal van de 6+1 dagen. Eigenlijk staat er een meervoud: hemelen: sjamajim, maar de verteller gebruikt dat meervoud niet om te vertellen dat er perse meer hemels zouden zijn, (althoewel daar een enkele keer in de Bijbel ook sprake van is, tot de zevende hemel aan toe), maar eerder om de grootsheid van de hemelse werkelijkheid te benadrukken.

Alle taal en voorstellingen in de Bijbel over de hemel en de aarde zijn niet los te zien van het toenmalige wereldbeeld dat eigenlijk pas met Copernicus en Galilei in de 16^e en 17^e eeuw onderuit gehaald werd. Zij stelden toen dat niet de aarde, maar de zon het centrum van ons zonnestelsel is. Dat oude en dus ook Bijbelse wereldbeeld zag er in alle eenvoud geschetst zo uit: de aarde is een platte schijf die op water drijft: de wateren onder de aarde. Over die schijf is een soort grote koepel (een soort mega-kaasstolp) geplaatst waar de zon, maan en sterren zich elke dag langs heen bewegen (in ons taalgebruik nog steeds: de zon komt op, de zon gaat onder).

Nu moet je weten dat bijvoorbeeld de zon in die tijd vaak aanbeden werd. Denk maar aan de oude Egyptische cultuur: alles draaide om de god Ra. Nee, zeggen de vertellers van dit eerste verhaal, die hemellichamen zijn geen goden. Het zijn scheppingen, lichten aan het uitspansel. Hemelse lampen die door God aan het plafond van het uitspansel zijn opgehangen om onderscheid te kunnen maken tussen dag en nacht. Zeker, ze heersen op hun manier over dag en nacht, maar goden? Vergeet het maar. Godsdienstkritiek in zijn vroegste vormen dus.

En zo vertellend werden harde noten gekraakt over de vergoddelijking van zon en maan en sterren. Zoals er elders in het eerste testament de vloer wordt aangeveegd met al onze projecties in de hoop er voordeel uit te halen: een god van de vruchtbaarheid, een god van de oorlog, een god voor de regen, een god voor, nou ja, vul maar in wat je denkt nodig te hebben. De eerste bladzijde van de Bijbel is volstrekt duidelijk: heel onze werkelijkheid is een geschapen werkelijkheid. Het is nooit God zelf. Al het aardse, al het zichtbare wordt geduid, geordend in zes dagen van

opbouw en ontwikkeling, met ja, de mens als beeld van God als allerlaatste schepping.

Maar over de hemel, wat er zich achter die hemelse kaasstolp, het uitspansel bevindt, dat laat zich hooguit raden. Er wordt eigenlijk verder niets over gezegd. Ja, het is in elk geval de woonplaats van God en/of de goden. Ik zeg woonplaats, maar dat klinkt al weer heel erg als een plek. De hemel als goddelijke werkelijkheid valt soms bijna samen met God zelf: 'De hemel verkondigt Gods gerechtigheid', zegt de Psalmist. En zo krijgt het woord 'hemel' dus twee groepen betekenissen: 1. die van de lucht waar je tegenaan kijkt (met alles wat daarbij hoort: wolken, hemellichamen) en 2, die van een onzichtbare en feitelijk onkenbare goddelijke werkelijkheid.

Nu mis je misschien wat. Want zagezegd is de hemel in het eerste testament eigenlijk nergens een variant van het hiernamaals. Dat klopt. Wij zijn schepselen, aardse wezens, we hebben de verantwoordelijkheid gekregen om zelfs te heersen over de schepping. Ja zegt de dichter van Psalm 8, we zijn in onze verantwoordelijkheid zelfs bijna als goden. En mocht je je aarzelingen hebben wat te doen en te laten: de Torah, de tien woorden leiden je in dit aardse bestaan.

En hoe het dan gaat na je dood? Ja, hier en daar wordt er iets gezegd over een dodenrijk of over het ter ruste gaan bij de vaders, bij het voorgeslacht dus, maar hoe en wat? Het doet er in die visie van het jodendom niet of nauwelijks toe. Ik kwam een gedichtje van Judith Herzberg tegen dat dit precies illustreert: dat door en door aardse karakter van het joodse geloof, zelfs als het over een leven na dit leven zou moeten gaan.

'Hiernamaals':

Als ik, nadat ik dood ben, nog
ergens rond mag dolen, laat het dan
op de markt zijn, in geur en kleur.
En mag die markt dan open zijn
onder de blote hemel. En mag ik dan
als vroeger met mijn moeder
zo'n puntzak gloeiend echte frites
(met veel zout uit zo'n gebutste
strooibus) met haar delen.

Hemel en aarde. In vooral het eerste testament eigenlijk voortdurend samen genoemd. Maar liefst 183 keer. Ik leerde ooit van een

leermeester: van de Bijbel leren we met twee woorden spreken. Ik heb het door zijn eenvoud die naar de diepere waarheid ervan verwijst altijd onthouden. Twee woorden. In het vroege Jodendom is het geloof altijd relationeel, dialogisch, op elkaar betrokken: gevend en ontvangend, vrouwelijk en mannelijk, jij en ik, goddelijk en menselijk, dag en nacht, zoeken en vinden, liefde en vrijheid, leven en dood. En ja, later in christelijke zin dat dus ook: kruis en opstanding. Vallen en opstaan.

De hemel als een van de aarde losgezongen hiernamaals komt eigenlijk pas in de latere christelijke gemeenschap in beeld. Want van Christus wordt verhaald dat hij uit God is. En dat hij tot God, in God is teruggekeerd, door Lucas verbeeld in het verhaal van de hemelvaart. En ja, zeiden de apostelen, in de opstanding zullen we weer met Christus verenigd worden. En zo ontstonden de geloofsvoorstellingen van een leven na de dood 'in de hemel', in God, met Christus, de opgewekte dus.

En dat riep een hoop nieuwe speculaties op die voordien in de Bijbel eigenlijk niet voorkwamen. Bijvoorbeeld te horen in de vraag aan Jezus van wie een overledene na de opstanding nu eigenlijk de vrouw is als ze bij leven verschillende malen getrouwd is geweest en telkens die mannen overleefde. Jullie dwalen met zulke speculaties, zo luidt het antwoord van Jezus en hij citeert het eerste testament door God te verbinden met namen: die van Abraham, Izaäk en Jakob. 'God is niet een God van doden, maar van levenden'. Geen speculatie over het hiernamaals, over hoe en wat, maar namen van mensen die in God geborgen zijn. Wat een prachtig antwoord. Want je naam, je identiteit dat ben je, en in God blijf je dat, in leven én sterven.

Tegelijkertijd werden die christelijke voorstellingen nogal eens verbonden met een in die tijd opkomend dualisme: een verdubbeld wereldbeeld met scherp getrokken tegenstellingen: die van geest tegenover lichaam, licht tegenover duisternis, en ja, dan niet alleen van hemel en aarde, maar ook van hemel tegenover hel. Het bleek voor tal van religieuze leiders en later ook voor tal van kerkelijke leiders een uiterst handig machtsmiddel; met de angst voor een eeuwige straf of de belofte van een eeuwige hemelse beloning bleken mensen uiterst effectief te manipuleren en tot alles bereid te zijn, zoals we ook in onze tijd tot onze verbijstering weer meemaken.

De kinderen hebben gelijk. Dat 'boven' van de hemel is voortaan een ander 'boven'. Een verdubbeling van de werkelijkheid tussen een aardse en hemelse werkelijkheid past met geen mogelijkheid meer bij ons

moderne wereldbeeld. En daarom komt er nu de ruimte voor een nieuw verstaan, voor hernieuwd lezen van de Bijbel met andere ogen.

Want die woorden, hemel en aarde, ze stonden en staan voluit symbool voor ons bestaan. We leven niet vanwege 'iets tussen hemel en aarde'. Maar wij leven als aardse mensen voor een tijd en een plaats: mensen, die door de 'hemel', door God tot leven geroepen worden om mens te zijn, op weg te gaan. Onze levensweg is altijd in relatie, in verbondenheid met vorige en volgende generaties en met elkaar, om verantwoordelijk te zijn, om te zorgen voor de schepping, om lief te hebben wie en wat op ons pad komt, tot onze vijanden aan toe - voegde Jezus toe, om te delen van wat we ontvangen en wel het meest aan wie behoeftig zijn: de wees en de weduwe en de vreemdeling die onze bescherming zoekt. Kortom, om op onze manier het hoofd te bieden aan alles wat toehoewebohoe is: aan de chaos en de duisternis van de haat, de onmenselijkheid van de oorlog, de vernietiging van natuur, het onderuit halen van alles wat het leven altijd weer bedreigt. Hiertoe zijn wij geroepen. Hiertoe ben jij als mens schepsel, beelddrager van God.

Tenslotte; Johannes weet er alles van als hij ziet wat er aan verwoesting en vervolging plaatsvindt in de naam van de keizer die zichzelf tot god heeft uitgeroepen. Een machtsman die het systeem van hemel en hel, van beloning en straf tot in zijn meest gruwelijke vormen toepast. Johannes hoort, ziet het in een visioen voor zich: en hij deelt zijn troostwoorden aan allen voor wie de werkelijkheid als een toehoewebohoe, tot een angstwekkende chaos is geworden: een nieuwe hemel (ja, ook een nieuwe hemel!) en een nieuwe aarde, want die eerste hemel en de eerste aarde zullen voorbijgegaan.

En wat er gebeurt er dan in dat visioen? Dan is er geen sprake meer van iets tussen hemel en aarde, maar dan daalt de hemel op de aarde neer. Hemel en aarde: één werkelijkheid. Het nieuwe Jeruzalem als stad voor iedereen. Niet met een tempel in het midden, als symbool van het huis van God, maar met het licht dat God zelf is dat iedereen verlichten zal. En, schrijft Johannes, 'ziet' Johannes, dan is het voldoende te weten, te vertrouwen in leven en in sterven dat de Eeuwige jou tot een God zal zijn en dat jij hem tot een dochter, een zoon zal zijn.

'Bij begin is God gaan scheppen,- de hemelen en het aardland'.
Godzijdank! Amen.